

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК ВИХОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

В статтє раскрывається поняттє «ответственность личности», рассматриваются особенности её формирования в дошкольном возрасте; выявлены основные критерии определения ответственности дошкольников.

The notion of the responsibility of the personis opened in the article, peculiarities of its development in preschool age is considered; the main features of definitions of responsibility of children in preschool age are found.

На сьогодні питання відповідальності в дошкільному дитинстві не є новим, але через прийняття ряду важливих державних документів в освітній галузі, воно набуває проблемного характеру. Так, в «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається, що одним із головних завдань формування національно свідомого громадянина є “усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю” [6,5]. Також вказується, що формування соціальної активності особистості відбувається на основі соціальних якостей, серед яких є готовність взяти на себе відповідальність .

У практиці дошкільного виховання проблему відповідальності вирішували традиційно, надаючи перевагу моральному аспекту відповідальності (Т.Фасолько, А.Глуценко, Т.Поніманська, М.Матусик та ін.). У їхніх наукових розробках розкрито розмаїття власних підходів щодо формування відповідального ставлення особистості по відношенню до себе, до оточуючих людей, до природи , до праці , до рідної країни. На відміну від усталених підходів розв'язання проблеми, О.Кононко розглядає відповідальність як показник життєвої компетентності дитини-дошкільника [5,5]. Проте слід відмітити, що чітке визначення поняття “відповідальність особистості дошкільника” залишається педагогічною проблемою.

У педагогічній науці “вихованість” характеризують як комплексну властивість особистості, яка визначається сформованістю соціально цінних якостей та рівнем культури життєвого самовизначення. Серед критеріїв, за якими визначається рівень сформованості вихованості дитини, чинне місце займає відповідальність [9,494].

Метою нашої статті є дослідження різних підходів до визначення поняття “відповідальність особистості” та виявлення критеріїв її сформованості.

У філософських та психолого-педагогічних дослідженнях відповідальність розглядають різнопланово.

Питання відповідальності дітей знаходить своє відображення у гуманно-особистісній педагогіці А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського.

А.Макаренко підходить до відповідальності, як до почуття, коли дитина самостійно усвідомлює, що скоїла щось неприємне для оточуючих, і на своєму досвіді переконалася про результати недбалості [7,236].

Василь Сухомлинський розглядав відповідальність як один із чинників вихованості. Він тісно переплітав поняття відповідальності перед колективом з відповідальністю перед своєю совістю. Якщо людина відчуває відповідальність перед собою, то неодмінно, зазначає педагог, вона буде приймати і дотримуватися вимог колективу, буде відчувати себе зобов'язаною перед ним [11, 25].

Отже, в доробках педагогічної спадщини відповідальність, як критерій вихованості, здійснюється через виховання поважного ставлення до інтересів колективу.

У філософській науковій літературі вона трактується як філософсько-соціальна категорія, яка відображає соціальні, моральні та правові відносини особистості до інших людей. Відповідальність розглядають як міру свободи людини. В.А.Малахов зазначає, що кожній людині властива свобода дії, свобода вибору, що вона може усвідомлено, передбачаючи наслідки, обирати той чи інший стиль своєї поведінки – а тому має нести відповідальність за вчинки [8,189]. З філософської точки зору відповідальність за своєю суттю розглядається як система відповідей соціума на поведінку особистості, як

відношення особистості до власних проявів та вчинків, а також як відповідальність суспільства перед особистістю.

Соціальна відповідальність розглядається науковцями “як інтегральна якість особистості, яка визначає поведінку, діяльність людини на основі усвідомлення і прийняття ним необхідної залежності цієї діяльності від суспільних цілей і цінностей” [10,56].

Т.С.Гурлева вбачає, що відповідальність – “це розуміння і прийняття особистістю важливості й доцільності суспільних норм і правил співжиття, глибоке усвідомлення необхідності діяти певним чином, готовність відповідати за наслідки власних вчинків перед суспільством, товаришами і своїм сумлінням”[3,13].Тобто можна сказати, що психолог характеризує насамперед відповідальність як морально-соціальну властивість особистості, яка є частиною певного соціуму.

За ствердженням І.Д.Беха, відповідальність – це особливий мотив людських вчинків, якому властива риса ідеальності . Вчений зазначає, що особистість повинна нести повною мірою відповідальність як за вчинки та дії, так і за думки, їх зміст та наслідки [1,4] .

Як бачимо, відповідальність у дітей шкільного віку визначається як якість особистості, яка вміє усвідомлено зробити правильний вибір і, головне, дати відповідь про наслідки як перед собою, так і перед оточуючими, повинна розуміти значення цього поняття. Для з'ясування поняття відповідальності у дошкільному віці розглянемо основні складові психолого-педагогічних утворень становлення особистості.

Загально визнано, що в старшому дошкільному віці у дитини з'являється і розвивається підпорядкування мотивів. На противагу молодшим, старші дошкільники вже можуть виконувати дії не ті, що приваблюють, а й ті, що потрібно зробити (особливо якщо це стосується суспільних вимог). Чим старшими стають діти, тим частіше вони починають орієнтуватися на те, яке значення їх вчинок має для оточуючих. Це дає підстави говорити про те, що вже з дошкільного періоду

у дітей виникає почуття обов'язку по відношенню до інших людей.

Формування відповідальності є дуже складним і тривалим процесом. Він починається з того моменту, коли дитина прагне бути самостійною. Якщо виходити з того, що самостійність – це активна практична самодіяльність особистості, то у дитини виникає потреба у визначенні мети своєї діяльності та шляхів її досягнення. Відтак, на нашу думку, поряд із самостійністю виховується і впевненість у своїх силах, що є однією із складових передумов відповідальності. Вміння дитини правильно зробити власний вибір, свідчить про сформованість самозбереження і самореалізації особистості, спонукає до регуляції та відповідального ставлення до своєї поведінки.

З огляду на вищесказане, а також беручи до уваги наведені дослідження науковців, визначимо “відповідальність особистості дошкільника” як інтегративну якість особистості, що характеризується самостійно обраним, усвідомленим виконанням певних обов'язків, вчинків, дій згідно соціально-правових та моральних норм.

Для з'ясування важливості формування відповідальності дітей вихователям дошкільних закладів було запропоновано визначити місце відповідальності у ієрархії критеріїв вихованості. 63% опитаних вихователів віднесли відповідальність до найсуттєвіших показників вихованості; 91% педагогів відповіли, що невміння дітей брати на себе відповідальність – проблема актуальна і потребує відповідного коригування у зв'язку із сучасними вимогами до забезпечення особистісного розвитку дитини.

Як показав досвід роботи, за відсутністю чітко визначених критеріїв сформованості відповідальності як показника вихованості дитини, вихователі часто зводять відповідальність до таких якостей особистості, як самостійність, слухняність, ініціативність, совісність, працелюбність, сумлінність, вольовитість тощо.

Спостереження за педагогічним процесом в групах дошкільного віку дало змогу зробити висновок, що вихователі недостатньо уваги приділяють вихованню почуття

відповідальності через обмеженість знань щодо визначення критеріїв її сформованості.

Розглянемо кілька підходів до визначення основних показників сформованості відповідальності.

А.Глуценко визначає у вихованні почуття відповідальності в дошкільному віці такі критерії:

- розуміння дітьми правил, вимог і необхідності сумлінного виконання своїх обов'язків і доручень;
- уміння доводити до кінця розпочату справу;
- прагнення зробити те, що потрібно зробити для інших, для всіх;
- вболівання за справи колективу, переживання невдач і помилок, пов'язаних з результатами спільних справ і виконання своїх обов'язків [2;8].

О.Долинна вважає, що дошкільники будуть відповідальніше ставитися до наслідків власних дій, свідомо регулювати поведінку, якщо :

- діють із зацікавленістю та задоволенням;
- мають високий рівень організованості;
- усвідомлюють свою потребу іншим людям;
- відчують позитивне емоційне переживання [4,6].

На наш погляд, представлені критерії недостатньо розкривають сформованість відповідальності, тому що, по-перше, відсутнє поєднання обов'язків з вільною самореалізацією особистості, по-друге, акцентується увага на ставленні дитини до колективних вимог та переживань. У сучасних умовах становлення особистості повинно мати особистісно-орієнтовану спрямованість. Тому ми пропонуємо такі критерії виявлення сформованості відповідальності дошкільника:

- впевненість у своїх силах;
- вміння правильно зробити вибір, передбачаючи наслідки своїх мотивів та вчинків;
- орієнтація на інтереси людей, які оточують; отримання задоволення від того, що творить для інших;
- усвідомлення себе учасником будь-яких соціальних подій;
- схильність до самовиховання та самоконтролю;